

LIEVE VAN SEVEREN

Hoor je de klank /m/ in mama?

Zes tips voor klankbewustzijn bij vierjarigen

Een groot aantal jongeren is laaggeletterd. Wie tot deze groep zal behoren, valt al op jonge leeftijd te voorspellen. Sommige kleuters hebben een groter risico op een leesachterstand dan andere: onder meer kleuters met een SES-indicator en kleuters met een vertraagde taalontwikkeling. Deze groepen hebben er baat bij om op vroege leeftijd bezig te zijn met voorbereidende leesvaardigheden. Ook Katholiek Onderwijs Vlaanderen (2017) pleit ervoor om sterker in te zetten op het speels en functioneel stimuleren van geletterdheid in het Vlaamse kleuteronderwijs.⁷

Klankbewustzijn als kritieke voorspeller voor leren lezen

Vorbereidend lezen vraagt een brede aanpak: gaande van prentenboeken voorlezen, functioneel schrijven zoals een boodschappenlijstje maken met een eigen schrift, tot het nadenken over de vorm van taal. Dit vermogen om na te denken over taal, om los te komen van de betekenis van taal, en zich te richten op de vorm noemen we het 'taalbewustzijn'. Een belangrijk onderdeel van dat taalbewustzijn is het klankbewustzijn. Het klankbewustzijn is het besef dat een woord is opgebouwd uit klanken.

Enkele voorbeelden van taakjes voor het klankbewustzijn zijn:

- ▶ Sellatin, de klapop, krijgt voor zijn verjaardag enkel cadeautjes waarin hij het klankje /s/ hoort. De kleuters ontdekken dat Sellatin snoep, een **step** en een **Spiderman** krijgt, maar geen voetbalgoal en geen auto.
- ▶ Er is een klasrobot op bezoek in de klas. Hij heeft een rugzak mee, waarin een f-ie-t-s zit. Kunnen de kleuters raden wat hij precies mee heeft?
- ▶ In welk woord hoor je de meeste klanken? In s-n-oe-p of s-oe-p?

Er is een sterk verband tussen op kleuterleeftijd structureel leren nadenken over taal, het verkennen van letters en klanken, en de latere leesontwikkeling.⁸ Vooral het klankbewustzijn is een kritieke voorspeller voor het leren lezen.^{5,15} Voldoende reden dus om extra in te zetten op dat klankbewustzijn in de kleuterklas! Maar hoe stimuleer je nu het klankbewustzijn op een effectieve en speelse wijze? Ik zet zes praktische tips voor je op een rijtje:¹⁹

Tip 1: Bied oefeningen voor klankbewustzijn op een speelse wijze aan

Werken aan klankbewustzijn kan je verbinden met het weekthema. Zo kan je in de maand mei binnen het thema 'moederdag' de klank /m/ centraal zetten. Je kan de taakjes voor het klankbewustzijn speels en functioneel inkleden, waardoor de betrokkenheid van de kleuters verhoogt: zo kan je met de kinderen nadenken over verrassingen voor mama waarin een /m/ voorkomt, bijvoorbeeld een **medaille** voor **mama**. Kleuters zullen ook met plezier de 'mama'vogels terug bij hun eieren helpen. Zo geven ze de **merel**, de **mus** en de **meeuw** eieren met een 'm' op, terwijl ze de **parkiet** en de **papegaai** een ei met een 'p' in hun nest bezorgen.

"Tijl zegt vaak dat Kaatje Klank een pop is, dat ik dat ben die spreekt. Toch ging hij thuis zeggen 'Ik vraag me af wat Kaatje Klank zal zeggen van mijn tRansfoRmeR', met 3 R-en!" (Juf Sofie, 2de kleuterklas)

Maar ook los van een thema kan je het klankbewustzijn op een speelse manier stimuleren. Bijvoorbeeld, de handpop 'Kaatje Klank' maakte tijdens het onderzoeksproject 'Spreken verfijnen in de kleuterklas' (Odisee) gedurende twaalf weken allerlei gekke avonturen mee, waardoor de kleuters erg betrokken waren en bleven tijdens de klankbewustzijnstaakjes. Een topper waren de anekdotes waarin Kaatje zich versprak door woorden te vervangen door een minimaal verschillend woord. Zo waren de kleuters toch wel verrast toen Kaatje zich verstopt had tussen de **blootdozen** omdat ze toch zo'n honger had. Of bedoelde Kaatje 'brrooddozen?'.¹⁸

Tip 2: Start met (eenvoudige) klankbewustzijnstaakjes

Al bij kleuters uit de tweede kleuterklas heeft het stimuleren van het klankbewustzijn effect.² Door al vroeg in de kleuterklas met klankbewustzijn bezig te zijn, krijgen alle kleuters meer oefenkansen, ook kinderen met een risico op een latere

leesachterstand. Op deze manier kunnen leesproblemen verminderd of voorkomen worden.^{5,9}

"Kato, er zit lijst in jouw haai! Euh, ik bedoel 'rijst' in jouw 'haar'."

Het is aan te raden om met eenvoudige taakjes te starten. Vierjarige kinderen kunnen bijvoorbeeld al klankverschillen leren horen in minimale woordparen, zoals 'haai' en 'haar', of 'rijst' en 'lijst'. Deze vaardigheid blijkt immers een voorspeller te zijn van de latere technische leesvaardigheid van kinderen.⁶ Daarnaast kan je met de kleuters een luisterspeltje spelen waarbij ze moeten horen of ze een bepaalde klank in een woord horen: hoor je de klank /r/ in haar? In de derde kleuterklas komen ook moeilijkere taken aan bod, zoals auditieve synthese (bv kan je raden wie ik ben? /s/-/a/-/m/) en auditieve analyse (bv hoeveel klankjes hoor je in Sofie?) aan bod.

Uiteraard is het voor kinderen eenvoudiger om klankbewustzijnstaakjes uit te voeren met korte woordjes, zoals 'soep', dan met lange woorden, zoals 'dessertjes'.

Tip 3: Wees je ervan bewust dat niet elke klank in elke woordpositie even gemakkelijk te herkennen is

Naast het soort taak spelen ook het

type klank en de positie van die klank in het woord een belangrijke rol.^{3,4} Bijvoorbeeld, in een herkenningstaak is dezelfde klank /p/ moeilijker te herkennen in 'poes' dan in 'soep', maar het herkennen van dezelfde klank /s/ in 'soep' en 'poes' is even moeilijk. Zo zijn korte plofklanken, zoals /p/, /t/ en /k/ gemakkelijker te herkennen wanneer ze op het einde van een woord voorkomen. Klanken die je langer kan aanhouden, zoals /s/ en /f/, lijken dan weer in beide woordposities even gemakkelijk te herkennen.

Als je in de kleuterklas werkt met klanken aan het woordbegin, dan is het aangeraden om niet te starten met plofklanken, zoals /p/ en /t/. Je start best met klanken die je lang kan aanhouden, zoals de klanken /f/, /m/, /n/, /r/, of /l/.

In sommige methodes voor kleuteronderwijs, zoals Kaatje Klank, wordt hiermee rekening gehouden, maar dit is nog niet zo in alle methodes.

Tip 4: Besteed ook aandacht aan het articuleren en het voelen van klanken

Kijk eens in de spiegel en zeg /o/: zie je hoe onze lippen een rondje maken? Voel nu aan jouw lippen als je /o/ zegt: voel je het rondje? Let op, je kan maar even het rondje zien en voelen, want de klank /o/ is een korte klank.

Lieve Van Severen is werkzaam als taaldocent en praktijkbegeleider aan de lerarenopleiding kleuteronderwijs bij Odisee hogeschool en coördineerde het PWO-praktijkonderzoek 'spreken verfijnen in de kleuterklas: Kaatje Klank'.

Sanne Feryn werkt als pedagoog en praktijkonderzoeker aan de lerarenopleiding kleuteronderwijs bij Odisee hogeschool en schreef mee aan de methode Kaatje Klank. Momenteel richt ze haar onderzoek op het stimuleren van de ontwikkeling van executieve functies bij kleuters.

Individuele klanken herkennen uit de continue klankstroom die spraak is, is voor kleuters een moeilijke opdracht. Volwassen lezers kunnen gemakkelijker klanken uit de continue klankstroom onderscheiden omdat ze deze kunnen linken aan letters. Kleuters kunnen zich niet beroepen op deze letterkennis. Als kleuters zich bewuster worden van hoe individuele klanken uitgesproken worden en hoe dit dan precies voelt, kan dit een hulpmiddel zijn om individuele klanken te detecteren in een continue spraakstroom.^{4,17}

Tip 5: Zorg in het begin voor veel leerkrachtondersteuning

Klankbewustzijn ontwikkelt zich vaak niet intuïtief, maar vergt onderwijs en oefening. Expliciete instructie en een goede ondersteuning van de leerkracht zijn hierbij belangrijk.^{11, 12} Een voorbeeld van een sterk ondersteunde begeleiding bij een klankherkenningstaakje is de volgende:

Leerkracht: Deze week is de lievelingsklank van Kaatje de klank /r/. Laten we eens een hele lange /r/ voor Kaatje maken, net zoals haar wekker.

Kleuters: rrrrrrrrrrrrrrrrrrrrrrrrr

Leerkracht: Goed zo!

Leerkracht: Kijk naar mijn mond. Hoor je de klank /r/ in rok, rrrrr ok?

Leerkracht: Zeg maar mee: rrrr ok

Kleuters: rrrr

Leerkracht: Hoor je de klank /r/ in rok, rrrr ok?

Kleuters: (3 seconden)

Leerkracht: Ja, ik hoor /r/ in rrrr ok. Iedereen: rrrr ok.

In dit voorbeeldje past de leerkracht enkele begeleidingstechnieken toe: de klank van de week wordt eerst onder de aandacht gezet én niet onbelangrijk, door de kleuters zelf in de mond genomen.

De leerkracht zorgt er eerst voor dat de aandacht van de kleuters naar haar mond gaat. Daarna benadrukt ze in haar instructie de gezochte klank door deze langer aan te houden. Vervolgens herhaalt ze haar instructie. In een volgende stap laat de leerkracht de kinderen het woord zelf uitspreken. Tot slot geeft de leerkracht zelf het goede antwoord, en fungeert dus als 'model' voor de kinderen.

Wanneer je als leerkracht opmerkt dat de kinderen de vaardigheid meer en meer onder de knie krijgen, verminder je de begeleiding door stapsgewijs een aantal technieken te laten wegvallen.

Tip 6: Las preteaching in voor risicokinderen

Kinderen met een risico op een leesachterstand, zoals kinderen met een vertraagde taalontwikkeling en kinderen uit een laag opleidingsmilieu, zullen gebaat zijn met extra oefen-kansen.^{2, 8, 9, 10} Femke Rimbaut (2016) onderzocht in haar bachelorproef of "preteaching" een gunstig effect heeft op de prestaties van kinderen uit een laag opleidingsmilieu.¹⁴ Door met deze kinderen de klassikale activiteit en instructie voor te bereiden in een klein (zorg)groepje, nemen deze kinderen als het ware een voor-sprong op de grote groep. Tijdens de daaropvolgende klassikale activiteit

is de kans groter dat deze kinderen de uitleg beter zullen begrijpen, actiever zullen meedoen en bijgevolg meer kans zullen hebben om succeservaringen op te doen.

Kaatje Klank: aan de slag met klankjes!

Docenten van de lerarenopleiding kleuteronderwijs van Odisee (Campus Dirk Martens, Aalst) ontwikkelden de methode 'Kaatje Klank'. Dit is een wetenschappelijk gebaseerde methode met als hoofddoel het klankbewustzijn van kleuters uit de tweede kleuterklas te stimuleren.¹⁸ De zes bovenstaande tips werden geïntegreerd in de methode. Kaatje Klank werd in zes kleuterklassen uit Vlaanderen en Brussel

uitgetest. Na 12 projectweken werd een taalttest afgenomen en vergeleken met de resultaten van vijf kleuterklassen die als controlegroep fungeerden. Resultaten wijzen uit dat de methode 'Kaatje Klank' een positief effect heeft op het klankbewustzijn van de kleuters uit de tweede kleuterklas. De auteurs raden aan om extra oefenkansen en ondersteuning te bieden voor risicokinderen, zoals kinderen met een zwak klankbewustzijn, kinderen waarvan de moeder een laag opleidingsniveau heeft en kinderen met articulatieproblemen.^{1,2}

Tot slot: alleen klankbewustzijn is onvoldoende

Om kleuters voor te bereiden op het eigenlijke leren lezen en schrijven is

het natuurlijk niet voldoende om enkel aan het klank- en taalbewustzijn te werken. Werken aan geletterdheid houdt ook in dat je de algemene mondelinge taalvaardigheden en woordenschat van de kleuters stimuleert en dat je kleuters veel ervaringen laat opdoen met geschreven taal.^{13, 20} Lees dus kleuters vaak verhalen voor met aandacht voor het verhaalbegrip, geef hen via functionele taal taken inzicht in de relatie tussen gesproken en geschreven taal (wat je zegt, kan je opschrijven; wat je schrijft, kan je lezen) en laat hen kennismaken met het alfabetisch principe (klank-letterkoppeling).

1. Buntinx, J., & Vandensande, A. (2016). *Het effect van klassikale interventie op het foneembewustzijn van kleuters uit de tweede kleuterklas*. Masterproef, KU Leuven.
2. Buntinx, J., Vandensande, A., Zink I., Feryn S., Taelman H. & Van Severen L. (geaccepteerd). Het effect van de klassikale interventie 'Kaatje Klank' op het foneembewustzijn van normaalontwikkelende, een- en meertalige kleuters uit de tweede kleuterklas. *Tijdschrift logopedie*.
3. De Graaff, S., Hasselman, F., Verhoeven, L., & Bosman, A. M. T. (2011). Phonemic awareness in Dutch kindergartners: Effects of task, phoneme position, and phoneme class. *Learning and Instruction*, 21(1), 163–173.
4. Geudens, A. (2006). Phonological awareness and learning to read a first language: Controversies and new perspectives. In F. van de Graats, J. Kurvers, & M. Young-Scholten (Eds.), *Low educational second language and literacy acquisition* (pp. 25-45). Utrecht: LOT.
5. Gillon, G. T. (2005). Facilitating phoneme awareness development in 3- and 4-year-old children with speech impairment. *Language, Speech, and Hearing Services in Schools*, 36(4), 308–324.
6. Jansen, M. (2016). Kleine klankverschillen cruciaal bij leren lezen. <http://www.nemokennislink.nl/publicaties/kleine-klankverschillen-cruciaal-bij-leren-lezen>.
7. Katholiek Onderwijs Vlaanderen (2017). *Reactie Katholiek Onderwijs Vlaanderen op onderzoek Thomas More en CITO. Geraadpleegd op 29 maart 2017, op <https://pincette.vsko.be/meta/properties/identificer/Cur-20170314-3>*.
8. Leysen, H., Noé, M., Van den Broeck, W., Loncke, M., Liekens, M., Lowette, A., Van den Eynden, L., Keuning, J. & Geudens, A. (2017). *Vergelijking van de resultaten op de Drie-Minuten-toets en de AVI-toetskaarten van 2009 tussen Nederland en Vlaanderen*. Thomas More. <http://www.thomasmore.be/ons-aanbod/logopedie-audiologie/onderzoek-dmt-avi-toetsen>.
9. Lundberg, I., Larsman, P., & Strid, A. (2012). Development of phonological awareness during the preschool year: The influence of gender and socio-economic status. *Reading and Writing*, 25(2), 305–320.
10. McDowell, K. D., Lonigan, C. J., & Goldstein, H. (2007). Relations among socioeconomic status, age, and predictors of phonological awareness. *Journal of Speech, Language and Hearing Research*, 50(1), 1079–1092. [http://doi.org/10.1044/1092-4388\(2007\)075](http://doi.org/10.1044/1092-4388(2007)075)
11. McGee, L., & Ukrainetz, T. (2009). Using scaffolding to teach phonemic awareness in preschool and kindergarten. *Reading Teacher*, 62, 599-603.
12. Phillips, B. M., Clancy-Menchetti, J., & Lonigan, C. J. (2008). Successful Phonological Awareness Instruction With Preschool Children: Lessons From the Classroom. *Topics in Early Childhood Special Education*, 28(1), 3–17.
13. Prodia (2015). Specifiek diagnostisch protocol lees- en spellingsproblemen en dyslexie. http://www.prodiagnostiek.be/sites/default/files/20160210_protocol_lezen_spellens_dyslexie.pdf
14. Rimbaut F. (2016). *Fonemisch bewustzijn bij kleuters: Kaatje Klank*. Bachelorproef, Odisee Aalst.
15. Ukrainetz, T. A., Nuspl, J. J., Wilkerson, K., & Beddes, S. R. (2011). The effects of syllable instruction on phonemic awareness in preschoolers. *Early Childhood Research Quarterly*, 26(1), 50–60.
16. Van den Broeck, W. & Geudens, A. (2016). De rol van alfabetische en woordspecifieke kennis in didactiek en interventie van technisch lezen. In W. Van den Broeck (Red.): *Handboek dyslexieonderzoek. Wetenschappelijke inzichten in diagnostiek, oorzaken, preventie en behandeling van dyslexie* (p. 127-152). Leuven: Acco.
17. Van Loosbroek, I., Geudens, A., Noé, M., & Van Kerckhove, E. (2016). Articuleren en voelen van klanken. <http://docplayer.nl/23204083-Articuleren-en-voelen-van-de-klanken.html>
18. Van Severen, & Feryn, S. (2016). *Kaatje Klank. Een wetenschappelijk onderbouwde methode om klankbewustzijn en articulatie speels te stimuleren in de tweede kleuterklas/groep 1*. Belsele: VWL (www.kaatjeklank.be)
19. Van Severen, L. (2015). Hoor je de klank /s/ in Sssssssssint? Vijf praktische tips uit onderzoek om met vierjarigen aan klankbewustzijn te werken. <https://kleutergewijs.com/2016/11/23/hoor-je-de-klank-s-in-ssssssssint-vijf-praktische-tips-uit-onderzoek-om-met-vierjarigen-aan-klankbewustzijn-te-werken/>
20. Vernooy, K. (2012). *Elk kind een lezer. Preventie van leesmoelijkheden door effectief onderwijs*. Apeldoorn/Antwerpen: Garant.